

Biuro Rady Awansów Naukowych	
Wpływ	19-07-2022
Załącznik	98/2022

Prof. hab. Felicjan Byłok

Częstochowa 12.07.2022r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Natalii Raszki nt. „Czynniki determinujące zakup odzieży używanej”**I. Przedmiot oceny**

Przyjęta do recenzji praca doktorska Pani mgr Natalii Raszki pt.: „*Czynniki determinujące zakup odzieży używanej*” napisana została pod kierunkiem dr hab. Barbary Borusiak, prof. UEP. Stanowi ona zwarte opracowanie naukowe liczące 183 stron. Wyraźnie sformułowane tezy badawcze w postaci problemów badawczych oraz hipotez wskazują na ukierunkowanie zainteresowań badawczych w sferę problematyki zachowań nabywczych na rynku odzieży używanej.

II. Ocena podjętego problemu badawczego

Problematyka zachowań nabywczych jest coraz obszerniej opisywana w literaturze przedmiotu. Najczęściej bada się i opisuje uwarunkowania zachowań konsumentów w różnych segmentach rynku. Bogata w tym zakresie kwendura biblioteczna wskazuje, że nie ma wiele problemów dotychczas niezbadanych i opisanych. Jednym z mało zbadanych obszarów są zachowania nabywcze na rynku odzieży używanej w Polsce. Zachowania konsumentów wobec odzieży używanej mieści się w koncepcji społecznie odpowiedzialnej konsumpcji, według której konsument w procesie nabywania i spożywania czy użytkowania produktu dąży do minimalizowania lub eliminowania jakichkolwiek szkodliwych skutków i maksymalizowania długoterminowo korzystnego wpływu nabytych dóbr konsumpcyjnych na społeczeństwo. W tym kontekście nabywanie odzieży używanej mieści się w działaniach na rzecz ograniczania negatywnych skutków nadmiernej konsumpcji. Zatem rozprawa doktorska wnosi pierwiastek nowości, ponieważ przedmiotem badań uczyniono determinanty zachowania konsumentów z pokolenia Y na rynku odzieży używanej.

Recenzowana rozprawa doktorska przybrała postać zarówno dyskusji konceptualnej jak i prezentacji empirycznej oraz wreszcie wniosków o charakterze aplikacyjnym. Autorka wnikliwie analizuje determinanty zachowań nabywczych na rynku dóbr używanych, zarówno we wstępnych rozważaniach koncepcyjnych, jak również w części empirycznej rozprawy doktorskiej. Recenzowana praca doktorska opiera się na poprawnej metodologii badawczej. Zaletą jej są wyniki badań nad wybranym segmentem konsumentów pokoleniem Y.

Podjęte rozważania o zachowaniach konsumenckich wpisują się w interdyscyplinarną problematykę konsumpcji. Zagadnienia te są podnoszone nie tylko przez ekonomię, nauki o zarządzaniu, ale również przez socjologię, demografię, psychologię. Tak, więc każda dyscyplina naukowa próbuje ustalić repertuar definicji określający przedmiot zainteresowań badawczych dotyczących zachowań konsumenckich. Autorka skupia się na analizie zagadnienia zachowań konsumentów z pokolenia Y z perspektywy ekonomii co należy uznać za właściwe podejście z punktu widzenia tematyki rozprawy doktorskiej.

Tytuł pracy został sprecyzowany trafnie i jest adekwatny do treści dysertacji doktorskiej.

III. Ocena celu, hipotez i struktury pracy

Mgr Natalia Raszka w recenzowanej pracy doktorskiej przyjęła dwa cele, tj. . *identyfikacja czynników determinujących kupowanie odzieży używanej i zbadanie w jakim stopniu wyjaśniają one takie zachowania nabywcy i identyfikacja czynników determinujących niekupowanie odzieży używanej i określenie w jakim stopniu wyjaśniają one takie zachowania nabywcy*. Cele zostały poprawnie sformułowane i stanowiły podstawę do budowy dwóch hipotez: *Czynnikiem najsilniej determinującym kupowanie odzieży używanej jest czynnik ekonomiczny. Czynnikiem najsilniej determinującym niekupowanie odzieży używanej jest czynnik społeczny*. Oceniając dobór hipotez do badanego problemu należy stwierdzić ich poprawność i możliwość empirycznej falsyfikacji. Również właściwie zostały dobrane metody badawcze do

sformułowanych hipotez. Autorka przyjęła, że w badaniach będzie wykorzystywać metody badań ilościowych. Jako podstawową technikę badań ilościowych przyjęła ankietę wspomaganą komputerowo CAWI i ankietę papierową.

W aspekcie formalnym struktura rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Jest ona merytorycznie poprawna i logicznie spójna, ponieważ wszystkie jej części są uszeregowane w taki sposób, że stopniowo wprowadzają czytelnika w podjętą przez Autorkę problematykę. Praca wyczerpująco przedstawia problematykę w obszarze zrównoważonej konsumpcji, rynku odzieży używanej i czynników wpływających na zachowań nabywcze konsumentów na tym rynku. Złożona jest ze wstępu, pięciu rozdziałów (trzech teoretycznych, metodologicznego i empirycznego) oraz podsumowania, w którym przedstawiono wnioski końcowe. Dysertację domyka obszerna kwendura bibliograficzna licząca 353 pozycje literaturowych, w tym 235 w języku angielskim (co świadczy o dobrze rozpoznanej przez Doktorantkę problematyki konsumpcji w literaturze światowej) i 33 innych pozycji. Należy podkreślić wysoką jakość kwendury bibliograficznej składającej się z dobrze dobranych i aktualnych publikacji naukowych autorów polskich jak i zagranicznych. Praca doktorska zawiera również spis tabel, rysunków oraz załączniki tj. kwestionariusz ankiety.

Autorka w pierwszym rozdziale, poszukując podstaw teoretycznych do wyjaśnienia zjawiska konsumpcji odzieży używanej przybliżyła problematykę rozwoju konsumpcji. Zagadnienia te przedstawiła w oparciu o analizę historyczną rozwoju kategorii konsumpcji. Jest to kompetentny przegląd podejść do konsumpcji z perspektywy ekonomii, który stanowił podstawę do omówienia zjawiska konsumpcjonizmu we współczesnym społeczeństwie. Dyplomantka krytycznie ustosunkowała się do rozwoju konsumpcjonizmu, wskazując na negatywne efekty nadmiernej konsumpcji nieadekwatnej do potrzeb konsumentów. Autorka przytoczyła argumenty i dowody na szkodliwość konsumpcjonizmu dla współczesnego świata. Analizując, piśmiennictwo dotyczące skutków nadmiernej konsumpcji skupiła się m.in. na przedstawieniu społecznych i psychicznych następstw tej formy konsumpcji, w tym wskazała na zmiany w wartościach społecznych na rzecz wzrostu znaczenia wartości

materialistycznych, indywidualizmu, stylu życia co niejednokrotnie skutkuje rozwojem chorób psychicznych w tym affluencji. Dla zachowania poprawności dyskursu naukowego nad konsumpcjonizmem Autorka przytoczyła argumenty za pozytywnymi skutkami konsumpcjonizmu. Dotyczą one przede wszystkim sfery ekonomicznej, wskazując na dodatni wpływ konsumpcjonizmu na rozwój gospodarki w XXI wieku.

Pomimo atrakcyjności konsumpcjonizmu dla wielu konsumentów, pojawiły się koncepcje przeciwstawne nadmiernej konsumpcji, zakładające odrzucenie obecnego modelu produkcji i konsumpcji, opartego na dążeniu rozwoju gospodarki poprzez wzrost produkcji dóbr konsumpcyjnych. Jedną z najważniejszych jest zrównoważona konsumpcja, oparta na dążeniu do umiaru w nabywaniu nowych dóbr i spożywaniu produktów, które służą realizacji celów zrównoważonego rozwoju, tj. zasady sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej. nie niszczą środowisko naturalne. Dyplomantka przedstawiła powstanie koncepcji zrównoważonego rozwoju, którego jednym z wymiarów jest konsumpcja zrównoważona. Wartością dodaną tej części rozprawy jest podział czynników determinujących zrównoważoną konsumpcję na czynniki środowiskowe, społeczno-gospodarcze i psychologiczne. W oparciu o literaturę przedmiotu wymieniła najważniejsze czynniki wpływające na rozwój zrównoważonej konsumpcji. Rozdział kończy analiza przejawów zrównoważonej konsumpcji. Konkludując, walorem tego rozdziału jest niewątpliwie podkreślenie znaczenia procesów związanych z zrównoważoną konsumpcją w kształtowaniu rzeczywistości gospodarczej i społecznej. Jest to bardzo dobra analiza teoretyczna z wykorzystaniem literatury zagranicznej i polskiej. Doceniam wartość tego rozdziału, jednakże zauważam brak podejść krytycznych do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Wielu badaczy ma stosunek krytyczny wobec niej. Również widoczny brak jest własnego podejścia do analizowanej problematyki.

Rozważania w rozdziale drugim skoncentrowano wokół kwestii dotyczących rynku odzieży używanej. Najważniejszym punktem niniejszego rozdziału są rozważania koncepcyjne związane z ustaleniem kategorii produktów dóbr używanych, w tym odzieży używanej. Szukając, teoretycznego wyjaśnienia konsumpcji odzieży używanej

Autorka prezentuje koncepcję mody zrównoważonej jako formy działania producentów, jak i konsumentów, która sprzyja środowisku naturalnemu. W opozycji do niej Autorka przedstawiła rozwój mody fast fashion czyli opartej na masowej produkcji odzieży, która w krótkim czasie licząc od momentu powstania projektu trafia do konsumenta. Kolejną omawianą problematyką był rynek odzieży używanej. Przedstawiła obecny stan i dynamikę rozwoju rynku odzieży używanej. Wartością dodaną w tym fragmencie pracy doktorskiej jest dyskusja nad formami obrotu odzieży używanej, w tym sprzedaży online w kontekście konsumpcji kolaboratywnej.

W rozdziale trzecim autorka omawia czynniki determinujące zachowania nabywcze konsumentów na rynku odzieży używanej, przywołując istotne wyniki badań zachowań nabywczych w segmencie odzieży używanej różnych autorów oraz czyniąc uwagi na temat ich typologii. Autorka podzieliła czynniki na cztery grupy: hedonistyczne i rekreacyjne, ekonomiczne, związane z modą oraz krytyczne i ekologiczne. W oparciu o źródła anglojęzyczne zidentyfikowała najważniejsze z nich. W dalszej części rozdziału Autorka omawia problematykę związaną z czynnikami wpływającymi na decyzję o niekupowaniu odzieży używanej. Opisała trzy grupy czynników: funkcjonalne, psychologiczne i społeczne. Autorka wykorzystała opisane czynniki do konstrukcji wskaźników zastosowanych w narzędziu badawczym.

Konkludując, wysoko oceniam część teoretyczną pracy, która stanowi podstawę do formułowania hipotez i narzędzia badawczego. Stanowi podbudowę teoretyczną do dalszych badań empirycznych.

Czwarty rozdział poświęcono operacjonalizacji badań. Autorka przedstawiła w nim szczegółowy opis zakresu i metodyki badań, przybliżyła zastosowaną metodę badawczą i technikę badawczą, dobór badanych podmiotów i sposób przeprowadzenia badań. W podrozdziale 4.2 przedstawiła zastosowane metody i techniki badawcze. Za podstawową metodę badań ilościowych wybrała sondaż z techniką ankiety. Taki dobór metod badawczych należy uznać za w pełni zasadny. Poprawność zbudowanego kwestionariusza zweryfikowała poprzez poddanie jego ocenie przez 5 ekspertów, co

należy uznać za dobry krok w kierunku zachowania właściwych standardów metodologicznych przy budowie narzędzia badawczego.

Jednostkami badawczymi byli konsumenci należący do pokolenia millenialsów. Do badań wybrała próbę badawczą 1113 osób, między 21 a 41 rokiem życia, która została zbudowana w oparciu o nieprobalistyczną metodę doboru próby, co należy uznać za zasadne.

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na ustalenie wpływu zróżnicowanych czynników na zachowania nabywczych konsumentów z pokolenia Y na rynku odzieży używanej. Do analizy ilościowej wyników badań Dyplomantka wykorzystowała analizę czynnikową opartą o metodę głównych składowych (PCA) a w celu sprawdzenia poprawności otrzymanych wyników zastosowała konfirmacyjną analizę czynnikową (CFA). Należy uznać tę część za poprawną, pozwalającą zrealizować cele badawcze.

Piąty rozdział Autorka poświęciła analizie wyników badań empirycznych identyfikujących czynniki wpływające na zachowania nabywcze zachowania konsumentów reprezentujących pokolenie Y na rynku odzieży używanej. W oparciu o zastosowane metody statystyczne wyodrębniła czynniki ekologiczne, ekonomiczne i hedonistyczne determinujące zakup odzieży używanej. Z badań Autorki wynika, że czynnik ekologiczny, który objaśniają zmienne obserwowalne związane z marnotrawstwem, zmniejszeniem poczucia winy związanego z nadkonsumpcją, systemem wartości, ucieczką od konsumpcjonizmu i negatywnym wpływem produkcji nowej odzieży na środowisko naturalne (str.119) najsilniej wpływa na decyzje zakupu odzieży używanej przez badanych konsumentów w dalszej kolejności wpływa czynnik ekonomiczny, a najslabiej wpływa czynnik hedonistyczny. Oceniając, zastosowaną procedurę badawczą do określenia wpływu badanych czynników na kupowanie odzieży używanej należy ją uznać za poprawną.

W dalszej części rozdziału Autorka w celu identyfikacji czynników determinujących nienabywanie odzieży używanej zastosowała taką samą procedurę postępowania, jak w przypadku kupujących odzież używaną. Z badań wynika, że najsilniejszy wpływ wywiera czynnik społeczny, który objaśnia zmienne obserwowalne

związane m.in. opinią, że tylko osoby w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej kupują odzież używaną, złym wpływem kupowania odzieży używanej na wizerunek kupującego, strachem przed zauważeniem w sklepie z odzieżą używana przez osoby, które znają kupującego, opinią, że zakup odzieży używanej jest powodem do wstydu. przedstawiła wyniki badań czynników determinujących niekupowanie odzieży używanej. W dalszej kolejności wpływa czynnik psychologiczny a w najmniejszym stopniu czynnik funkcjonalny.

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił Dyplomantce sformułować klarowne i przejrzyste wnioski końcowe. Są one w pełni uzasadnione. Wartością dodaną są zaproponowane kierunki przyszłych badań nad zachowaniami nabywczymi konsumentów na rynku odzieży używanej.

Przechodząc do szczegółowej oceny zawartości pracy warto podkreślić znajomość problematyki konsumpcji przez Autorkę. Metody prowadzenia rozważań naukowych są adekwatne do charakteru i rangi rozprawy doktorskiej. Konstrukcja pracy jest spójna i logiczna, a struktura merytorycznie poprawna. Wśród walorów pracy na uwagę zasługuje poprawność metodologiczna w rozstrzygnięciu poszczególnych kwestii i zagadnień prezentowanych w rozprawie, obejmująca wszystkie kolejne elementy wywodu: od formułowania celów, problemu badawczego, hipotez aż po ich właściwą weryfikację oraz proponowane rozwiązanie problemu badawczego. Określenie celów i hipotez należy uznać za prawidłowe i adekwatne do tematu pracy. Świadczy to o rozpoznaniu przez Autora obszarów problemowych, powiązanych z ekonomiką konsumpcji. W toku badań Autorka konsekwentnie dążyła do realizacji wyznaczonego celu. Na pochwałę zasługuje właściwy dobór i poprawność stosowanych technik statystycznych w części empirycznej co świadczy o ich znajomości i właściwej i poprawnej implementacji w praktyce badawczej. Zaletą pracy jest podbudowa teoretyczna problemów będących przedmiotem szczegółowych rozstrzygnięć badawczych w piątym rozdziale recenzowanej rozprawy.

Praca przyczynia się do lepszego poznania problematyki zachowań nabywczych wśród młodych ludzi. Rozpoznanie powiązań pomiędzy czynnikami kupowania i

niekupowania odzieży używanej, uważam za istotny walor recenzowanej pracy i oryginalny wkład Autorki w obszar badań zachowań konsumenckich.

Za cenne i oryginalne w sensie poznawczym można uznać następujące elementy rozprawy:

- przygotowanie wnikliwego i kompetentnego studium wiedzy dotyczącego nabywania odzieży używanej, opartego na analizie polskiej i obcojęzycznej literatury przedmiotu;
- zidentyfikowanie czynników determinujących kupowanie i niekupowanie dóbr używanych wśród młodych ludzi w na podstawie wyników badań własnych;
- wypełnienie luki badawczej polegającej na identyfikacji determinantów niekupowania odzieży używanej (zazwyczaj badacze skupiają się przede wszystkim na identyfikowaniu czynników wpływających na nabywanie odzieży używanej);
- opracowanie modeli czynników determinujących kupowanie i niekupowanie odzieży używanej
- opracowanie narzędzia badawczego służącego do identyfikacji zachowań nabywczych na rynku odzieży używanej i poddaniu go weryfikacji empirycznej.

Za największą zaletę przedstawionej mi do recenzji rozprawy uważam jej część badawczą. Docenić należy przy tym przede wszystkim jakość przeprowadzonych badań oraz ich opracowanie. Uzyskane wyniki badań mogą stanowić podstawę do podejmowania konkretnych działań przez menedżerów sklepów z odzieżą używaną w zakresie budowy strategii, jak i działań operacyjnych.

IV Uwagi dyskusyjne

W recenzowanej pracy obok przedstawionych w pkt. II i III wielu zalet pojawiają się elementy dyskusyjne wymagające wyjaśnień. Odnosi się to przede wszystkim do takich kwestii, jak:

1. Autorka opisując konsumpcję zrównoważoną przedstawiła jej zalety. Natomiast nie wspomniała o krytyce tego podejścia w piśmiennictwie poświęconym konsumpcji.
2. Autorka zbyt wąsko opisała związki między konsumpcją kolaboratywną (współdzieloną) a odzieżą używaną. Tej kwestii poświęciła jedynie jeden akapit na str. 50. Warto szerzej omówić te powiązania.
3. Mam zastrzeżenie dotyczące czynników hedonistycznych i rekreacyjnych ponieważ do ich grupy zaliczyła elementy społeczne: m.in. kontakt społeczny, akceptację społeczną, wymiar społeczny i interakcje społeczne (str.59). Moim zdaniem są to czynniki społeczne, które powinny tworzyć oddzielną grupę. Również w przypadku czynników krytycznych i ekologicznych determinujących kupowanie odzieży używanej mam zastrzeżenie do umieszczenia w tym wykazie czynnika „dążenie do akceptacji społecznej”.
4. Należy zauważyć znaczną dysproporcję w strukturze próby badawczej ponieważ zakwalifikowanych do grupy kupujących odzież używaną było 973 respondentów, natomiast grupę niekupujących odzieży używanej stanowiło 70 respondentów, co mogło utrudnić konstruowanie uogólnionych wniosków końcowych.
5. Przy prezentacji stanowisk różnych badaczy dotyczących konsumpcji i zrównoważonej konsumpcji brak jest krytycznego podejścia.

Dodatkowo można postawić pytania uzupełniające:

1. Czy i w jakim zakresie występują podobieństwa i różnice w zachowaniach nabywczych na rynku odzieży używanej w Polsce i w społeczeństwach wysokorozwiniętych?
2. W jakim stopniu kanały online mogą stać się istotnym czynnikiem wzmacniającym wzrost konsumpcji odzieży używanej w Polsce?

V Konkluzja

Na gruncie absolutnego przekonania, wynikającego z rzetelnej lektury przedłożonej pracy doktorskiej, pragnę podkreślić, że poczynione krytyczne uwagi mają w dużej

mierze charakter dyskusyjny i w niczym nie ujmują pozytywnej oceny i wartości całości przedstawionej rozprawy. Stwierdzam, że Autorce udało się w sposób należyty zrealizować podjęty projekt badawczy.

Rozprawa doktorska posiada szereg walorów natury teoriopoznawczej, przede wszystkim zaś praktycznej. Stanowi cenne kompendium wiedzy z zakresu zachowań nabywczych na rynku odzieży używanej. Problematyka czynników determinujących kupowanie i niekupowanie odzieży używanej osadzona jest przede wszystkim ekonomii. Zatem spełnia wymagania związków z dyscypliną w której realizowany jest przewód doktorski. Doktorantka wykazała się samodzielnością przy konstruowaniu wniosków z badań, umiejętnością formułowania celów i hipotez, a także ich weryfikacji na podstawie analizy samodzielnie przeprowadzonych badań. Biorąc pod uwagę poziom naukowy pracy oraz moją pozytywną ocenę merytorycznej i formalnej strony dysertacji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Natalii Raszki nt. „Czynniki determinujące zakup odzieży używanej” napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Barbary Borusiak w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu, spełnia warunki określone w Ustawie 2.0 art.187 i dlatego wnoszę o dopuszczenie mgr Natalii Raszki do dalszego postępowania zmierzającego do nadania doktora w dyscyplinie ekonomii i finansów. Recenzowana praca w całości spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, a nawet je znacząco przewyższa.

Feliks Byłok